

"Російська цивілізаційна модель?"

Це — самодержавство"

Російський прем'єр-міністр Володимир Путін опублікував "програмну" статтю в газеті "Известия". "Росія зосереджується — виклики, на які ми повинні відповісти", — йдеться в заголовку. У матеріалі В.Путін без зайвої скромності викладає свої заслуги перед країною та своє бачення її майбутнього. Варто зазначити, що грудневі протести на проспекті Сахарова та Болотній площі, які зібрали критичну масу росіян, позначилися на цьому баченні, про що може свідчити не лише стаття В.Путіна, а й підготовлений і представлений законопроект про повернення до практики виборних губернаторів. Утім сама стаття прем'єра глибоко парадоксальна. З одного боку, російський прем'єр апелює до 30% населення з новим демократичним мисленням. І в той же час, по суті, продовжує нарікати на розпад СРСР ("У 1990-х країна пережила справжній шок розпаду й деградації, величезних соціальних витрат і втрат. Тотальне ослаблення державності на такому тлі було просто неминучим", — пише він). І на таку парадоксальність слід звернути увагу передусім Україні. Адже поки Росія освоює нові газові потоки й розв'язує свої внутрішні проблеми (як розв'язує — тема окремої розмови, але все-таки...), активно втручаючись при цьому в світові процеси й замислюючись про світові виклики, українське керівництво від подібних категорій дуже далеке. Наша влада досі "плаває" в принципових питаннях державного будівництва. І коли Росія проголошує Рік історії, в Україні бояться відзначити 1160-річчя державності. Тому що 20-річчями бути простіше.

"День" попросив російського політолога, провідного наукового співробітника Московського центру Карнегі Лілію Шевцову прокоментувати статтю Путіна.

— Я належу до людей, які намагаються осмислити те, що вони читають. Перше враження від так званої програмної статті Путіна: я відчула себе ображеною. Я відчула повну незгаду до читаючої публіки і відчула знуцання над здоровим глуздом та інтелектуальним рівнем російської аудиторії. Путін намагається довести читачам, що він рятівник Росії і говорить про те, що він добився благополуччя для російських громадян, створив середній клас, позбавив країну від тероризму, нарешті створює товариство вільних людей. Всі ці аргументи звучать дійсно або як жарт, або як брехня, або як знуцання. Благополуччя полягає в ціні на нафту. А щодо середнього класу, то він вийшов на вулиці Москви і Санкт-Петербурга та продемонстрував своє відношення до Путіна. Щодо системи освіти, то російські університети вже давно вискочили за межі сотні найкращих університетів світу. А щодо вільних людей, то, напевно, у нього є своєрідне розуміння свободи. Якщо йдеться про тероризм, то при Єльцині в Росії фактично його не було. При Путіні кількість терористичних актів, по-перше, засекречена, по-друге, судячи з інформації, яка є, ця цифра давно перевищила за декілька сотень на рік. Складається враження: або Путін не дуже адекватний і сприймає свої досягнення в повному відриві від реальності, або вважає нас неадекватними, нездатними оцінити життя, в якому ми живемо. Або ж Путін абсолютно все одно, яке враження його

стаття викличе у мене, моїх колег та у читацької аудиторії, тому що він твердо знає, що результати його виборів вже визначені. А якщо так, то йому не потрібно нічого доводити. Ця стаття — елемент передвиборчої демагогії, без якої нібито не можна обійтися.

— Чи зробив прем'єр-міністр Росії висновки з грудневих протестів?

— Він зробив два висновки. Перше, на так звані вибори з певним результатом, відомим заздалегідь, потрібно йти, роблячи певні демонстративні кроки, дотримуючись певного етикету. У поняття етикету входить ознайомлення суспільства з певною програмою, в якій є пункти і тези. Раніше він обходився без певного кроку. Був своєрідний план Путіна 2007 року. У попередні роки його програма була просто продовженням діяльності в Кремлі. Він відчув необхідність хоча б формального звернення до нації. Але це не означає, що ця програма остання і належить особисто йому. До цього він опублікував іншу програму на власному сайті. Коли вона стала посміховиськом, він від неї відмовився. Ще невідомо, чи визнає він цю статтю своєю. Це реакція Путіна на реальність, що змінилася. І друге: у своїй статті він був вимушений доводити, що як застій, так і революційний шлях для Росії — небезпечні й непотрібні, а потрібний еволюційний шлях розвитку. Це і є його реакцією на грудневу протестну хвилю — проспект Сахарова і Болотну площу. Він усвідомив, що в суспільстві щось відбувається, чого не відбувалося раніше. Путін усвідомлює, що суспільство вийшло з летаргічного сну і починає кипіти. Тому він у досить примітивній формі спробував довести, що потрібен шлях еволюційного розвитку. Проте в путінському розумінні цей шлях зводиться до наступного: "Не чіпайте нас, ми хочемо сидіти і далі на гілці! І сидітимемо — це наше право". За Путіним еволюційний шлях полягає просто в збереженні того, що було досі. Проте тоді незрозуміло — а де розвиток? Якщо він визнає, що є загроза застою, то хто ж відповідальний за це, якщо Путін був 12 років при владі? Таким чином ця стаття свідчить про наявне занепокоєння, про розуміння того, що ситуація змінилася, і водночас про неспроможність Путіна та його команди вийти за межі старих уявлень і усвідомити, що вони вже в іншій країні, з іншим суспільством.

— На думку Путіна, "зростання Росії в майбутньому десятилітті - це розширення простору свободи для кожного з нас. Благополуччя з рук когось, благополуччя без відповідальності за свої рішення в XXI столітті просто неможливе". Але чи зростатиме цей простір у Росії, якщо він утретє перемаже на виборах?

— Із того, що Путін робив у попередні 12 років, у мене немає жодного сумніву в тому, що навіть якщо б він раптом і захотів трішки "прочинити квартиру", щоб провітрити російську затхлу комірчку, він не зміг би це зробити. Дивлячись на еволюції подібних режимів у інших країнах на сучасному етапі, створюється враження, що Путін уже став, незалежно від того, що він думає і про що він мріє, заручником як власної бази (державної демократії) — омертвілої, корупційної, абсолютно прогнилої, так і власного режиму та його логіки.

Логіка путінського режиму наступна: потрібно продовжувати окопуватися. Не можна надати можливість продику нікому. Не можна допустити навіть зонайменші ознаки конкуренції, опонування на телебаченні, тому що це може підірвати монополію. Тому, виходячи з того, що він уже зараз робить — допускає деякі послаблення у виборному законодавстві, в реєстрації партій, думаю що путінська команда і далі гратиме на двох піаніно. На одному піаніно — "весела попсова музика" для кооптації різних представників інтелігенції й інших шарів, якісь проекти, що не міняють суті, — вони дозволятимуть створювати партії за наявності 500 підписів. Це інший спосіб дискредитувати демократію. Може виникнути мільйон партій, які все ж не зможуть вийти на суспільне телебачення, в яких не буде коштів пройти через сито російської виборчої комісії, яка обмежує конкуренцію. Імітація продовжуватиметься. Логіка путінського режиму — чим далі поглиблюватимуться протести, тим він обіцятиме ще більше. Але він ніколи не зможе відкрити цю квартиру. У нього є чітке розуміння: зробиш один крок назустріч свободі — влада вислизне з рук. А робити політичне характері ні Путін, ні його команда не готові. Вони збираються грати на другому піаніно — жорстку маршову музику. 33% російських бюджетних коштів 2012-2014 рр. витратяться на потреби оборони Росії — "великої держави" і на потреби російського репресивного апарату — Міністерства внутрішніх справ, "космонавтів" — ОМОН, і спецслужб. В той же час, витрати на освіту, культуру, національну економіку, медичне обслуговування знижуватимуться. По суті, Путін через бюджет дає ясне послання: "Я захищатимуся, я захищатиму свою сілку, на якій збираюся сидіти до кінця".

— У той же час Путін у своїй статті пише: "Потрібен широкий діалог — про майбутнє, про пріоритети, про довгостроковий вибір, національний розвиток і національні перспективи. Ця стаття — запрошення до такого діалогу". А на ваш погляд, чи можливий у нинішніх умовах між російською владою й опозицією діалог?

— Судячи з того, що відбувається сьогодні, є прибічники діалогу з владою як з боку опозиції, так і серед деяких представників влади. Наприклад, Олексій Кудрін (екс-міністр фінансів Росії. — Авт.). На нинішньому етапі, ще за слабкої організованості протестного руху, будь-який діалог зближення з владою буде використаний нею в ім'я самозбереження. Те, що пропонує Кудрін та інші ліберали: давайте дамо обертися Путіну, він єдиний лідер, який може керувати Росією, інших немає. А натомість попросимо зміни деяких "правил гри" — вибори губернаторів або створення суспільного телебачення. У цих умовах цей діалог не призведе до ліквідації самодержавства. Такий діалог має лише легітимувати образ президента в очах російської та світової громадськості. Це, по суті, нова клоунада, на яку, можливо, згоден і Путін, аби втриматися при владі за рахунок занадто безцеремонних фальсифікацій. Можлива й інша ідея діалогу, який був під час "оксамитових" революцій у Східній Європі та сприяв мирному виходу цих країн з авторитаризму до демократії. Такий діалог можливий за однієї умови — якщо опозицію, протестний рух буде консолідовано сильними ідеями. Якщо на російську Красну площу вийде стільки людей, скільки вийшло колись на Майдан зі своєю чіткою платформою й без надій на лідера, а з надією на чіткі правила гри. Якщо ми зробимо свої висновки з вашого Майдану, тоді ідея діалогу, можливо, буде корисною та раціональною. І ця ідея діалогу полягатиме в тому, щоб створити умови для того, щоб ця команда влади мирно пішла, щоб провести нові вибори й прийняти нову конституцію. Ідея переговорів і діалогу, вона можлива за певних умов, і коли вона працюватиме на суспільство, а не на владу.

— При цьому Путін також стверджує, що знає, куди рухатися далі: "Наше завдання на майбутні роки бачу в тому, щоб прибрати зі шляху національного розвитку все те, що заважає нам йти вперед". Як ви розцінюєте таку заяву?

— Під час свого першого і другого президентства Путін проводив таку практику: всім порівну. Він намагався апелювати вельми вдало на перших порах, особливо при його першому президентстві — з 2000 до 2004 року. Він апелював і до помірних лібералів і до націоналістів і до імперіалістів, і до лівих, просоціалістичних сил, і до посткомуністичної Росії і до радянської Росії. На якомусь етапі йому це вдавалося. Він і створив путінський консенсус, який було створено на порівнянні Путіна з Єльциним, ціні на нафту і на надіях, що Путін принесе благополуччя. Тому така тактика апелювання до різних верств населення не нова — вона традиційна. А при наявності обмежених ресурсів і пропагандистських прийомів — це один із найпопулярніших інструментів путінського звернення до нації. Кількість людей, які б вірили і сподівалися на такі ідеї та популістську риторіку, — постійно скорочується. Принаймні в листопаді минулого року вже 47% росіян думали, що Росія йде в неправильному напрямку. Гадаю, що риторика Путіна може подіяти на дуже щільне, затверділе "ядро путінської бази", яка не перевищує 35% населення. Вона більш забита, темна і слухняна, нещасна маса населення, яка абсолютно залежна від держави і не має жодних інших перспектив поза межами держави. Ця маса звиклася підкорятися й шукати рятівника, яким є лише Путін для неї. Проте мені здається, що і це ядро дуже скоро почне розколюватися, бо Путін обіцяє багато що, а через два роки виявиться, що в держави немає ресурсів, щоб підтримати пенсійний фонд, збільшити виплати заробітної платні, що нафта біжить не вгору, а вниз. Тоді йому доведеться скорочувати всі державні витрати на підкуп населення і 35% — ядро путінського електорату почне кришитися. Тоді перед ним і режимом виникне загроза не просто повторення інтелігентської протестної хвилі, яка була в грудні торік, а справжнього політичного цунамі, в якому живе і та Росія, яка живе за рахунок подачок від держави і залежить від бюджету.

— Чи знайшли ви в цій статті якісь посилання щодо України? Чи зачеплено проблеми відносин Росії з пострадянськими країнами?

— В основному він формує обличчя Росії, яка "інша", вільна від тих потрясінь, які зараз захопили Захід і навколишній світ. Захід увійшов до турбулентної зони, "а ми ось йдемо своєю, російською цивілізаційною моделлю, яка продиктована великою історією, географією і його культурним геномом". Тобто, незрозуміло — в чому Росія відрізняється від решти світу, адже вона теж в стані турбулентності. Її показник — грудень. Потім, у чому полягає російська цивілізаційна модель? Це — самодержавство. До цього Путін весь час говорив, що ми — демократія, ми — як Захід. Тепер він почав говорити про те, що ми — інші. У чому інші — він не пояснює. Наразі Путін грає на антизахідництві. Тут не говориться про сусідів Росії, але в усьому підході ролі Росії, як особливої цивілізації. Проглядається і ставлення Росії до свого партнера — України, з яким у Росії найбільш болісні стосунки. Якщо Росія в розумінні Путіна продовжує бути особливою моделлю, цивілізацією, отже, як він говорить, Росія зберігає всі свої геноми минулого — державництво, прагнення мати сфери впливу, стукати підбором об стіл, побачивши своїх сусідів; прагнення нав'язувати свою волю. Труднощі в Росії будуть і їх не уникнути. Вгорі, мабуть, це розуміють.

Ігор Самокиш
Газета "День" №5, 17 січня 2012 р.